

بررسی و
نقد کتاب

- تناثر فمینیستی از ایده تا اجرا/ دکتر شیرین بزرگمهر
- از آتش و خاکستر/ دکتر عباس پژمان
- همه رنگهای فرش ایرانی/ آنتونیا شرکاء
- و مقالاتی از: لیلی کافی - مریم شرافتی - جواد ماهزاده و مسعود عرفانیان

تئاتر فمینیستی از ایده تا اجرا

شیرین بزرگمهر

۵۰۱

تئاتر فمینیستی از ایده تا اجرا، ترجمه‌ی کتاب Feminist Theatre Practice راهنمای عملی برای پدید آوردن تئاتر فمینیستی است. در این کتاب روش‌های گوناگونی برای «دیدن» و نمایش دادن جنسیت ارائه می‌شود. کتاب به گونه‌ای طراحی و تنظیم شده که خواننده را با مراحل مختلف از گرم کردن، خلق کارگاهی تا اجرای نمایش، همراهی می‌کند. کتاب از سه بخش کاملاً واضح و آموزنده شکل گرفته است:

۱- زنان در کارگاه

۲- متن‌های دراماتیک، مفهوم تئاتر فمینیستی

۳- جنسیت و خلق پروژه

کتاب تئاتر فمینیستی از ایده تا اجرا برای کلاس‌های درس - کارگاه‌های نمایشی طراحی شده است و در برگزیده‌ی عناصر اصلی تئاتر فمینیستی، به لحاظ تئوریک و عملی است. و به مباحثی چون بدن؛ تمرین عملی تئاتر فمینیستی؛ معیار و زیبایی‌شناسی فمینیستی می‌پردازد. الین آستون Elaine Aston نویسنده‌ی کتاب، مدرس تئاتر دانشگاه لوگبوروگ Loughborough

۱ شیرین بزرگمهر: دانشیار، عضو هیأت علمی دانشگاه هنر، دانشکده سینما - تئاتر

کتاب‌های شیرین بزرگمهر: تاریخ لباس جهان، تئاتر خیابانی، نمایش و فنون نمایشی و مقالات پژوهشی...

در انگلستان است. از این نویسنده کتاب «آشنایی با فمینیسم و تئاتر» (Routledge 1995) و «تئاتر به معنای نظام نشانه‌ای» (Routledge 1991) به چاپ رسیده است. Feminist Theatre Practice, در ۲۲۲ صفحه، همراه با عکس و جدول، از مجموعه کتاب‌هایی با موضوع «مطالعات اجرا» (Performance Studies)، در سال ۱۹۹۹ توسط انتشارات Routledge، به چاپ رسیده است.

تئاتر فمینیستی از ایده تا اجرا، در سه بخش و ۹ فصل تنظیم شده و دارای سرآغازی است با عنوان انتقال ایده، الین آستون بنا به گفته‌ی خود، سعی کرده ایده‌های عملی را - که بیشتر از کار با زنان غالباً جوان علاقمند به ابداع تئاتر فمینیستی، کسب کرده است - به گروه زنان جوان مشتاق و فعال یا به هر گروه سنی از زنان که به تازگی یا فمینیسم و تئاتر فمینیستی آشنا شده‌اند ارائه کند. او می‌گوید، آن چه در این کتاب آموزشی آمده، ثمره‌ی بیش از دو دهه مطالعه و نظارت بر مشارکت زنان در تئاتر و نیز بیش از یک دهه تلاش برای یافتن روش‌های فمینیستی برای شکل بخشیدن به این تئاتر در حوزه‌ی دانشگاهی بوده است.

در این جا چنین آمده که در دانشگاه‌های بریتانیا و امریکای شمالی تدریس واحدهای درسی تئاتر بیشتر در اختیار مردان است، در حالی که جمعیت زیادی از دختران، به دنبال دریافت مدرک علمی در رشته‌ی نمایش هستند. از سوی دیگر تعداد زنان مدرسی که با ایده‌های فمینیستی به پدید آوردن نمایش می‌پردازند، پراکنده و اندک‌اند، بنابراین وجود نوعی راهنمای عملی ضروری به نظر می‌رسد، زیرا تعداد نوشته‌هایی که بتواند راهنمایی برای زنان باشد (اگر نگوییم اصلاً)، بسیار معدوداند.

او می‌نویسد: این کتاب به مثابه یک مرجع قابل استناد برای کمک و راهنمایی دانشجویان دختر رشته‌ی نمایش، در فرایند پدید آوردن یک نمایش فمینیستی، طراحی و تنظیم شده است. این که زنان را مخاطب قرار داده‌ام به این علت نیست که فکر می‌کنم فعالیت‌های تئاتری زنان در بنیاد جدایی طلب و تنها برای زنان است بلکه به این جهت است که به راحتی نسبت به نیازهای زنان در کارهای تئاتری بی‌توجهی شده است. هنگام نوشتن، فرضم بر آن بود که اکثریت خوانندگان - نمایشگرانی که به کتاب مراجعه می‌کنند، زن هستند - البته نه زن به مثابه‌ی گروهی همگن بلکه چون شاخصه‌ای متفاوت و متمایز که این تمایز می‌تواند در آینده، امکانات خلق تئاتر فمینیستی را فراهم کند.

نویسنده امیدوار است این کتاب ایده‌هایی ارائه دهد که مردان نیز بتوانند از آنها بیاموزند؛ ایده‌هایی که قابل استفاده در گروه‌های دانشجویی مختلط باشد، در آنجا که شناخت نسبت به جنسیت به معنای آن باشد که در فعالیت‌های نمایشی، زنان در حاشیه قرار نگیرند و اختیارات از آنان سلب نشود.

● دکتر شیرین بزرگمهر

کتاب همچنین مثال‌های موردشناسی از گروه‌های مشکل‌از زن و مرد را ارائه می‌کند، بعضی موضوعات مشخصاً برای فعال شدن مردان در نمایش‌های فمینیستی یا با محوریت زنان است. نویسنده امیدوار است که همدلی مردان نسبت به اجرای تئاترهای فمینیستی، بتواند حامی نظریه‌ی «فضا»ی فمینیستی باشد. او همچنین تاکید دارد که یک بار تجربه‌ی تئاتر فمینیستی می‌تواند به هر زنی کمک کند تا از منظری سیاسی، در جهت رشد آگاهی‌اش از ستمی که بر او وارد می‌شود و نیز برای برانگیختن خلاقیت شخصی‌اش، به حیات خود نظر کند. او در مورد خود می‌گوید: «فعالیت دانشگاهی من در ابعادی محدود و تنها در ارتباط با گروه‌های کوچک از زنانی که با علائق مشترک، در نمایش‌های ابداعی خود، با تصویری که از آنان در نظام‌های حاکم فرهنگی، اجتماعی و تئاتری ساخته شده است، به مقابله می‌پردازند. زنان این گروه‌ها به سوی جهان بیرون حرکت می‌کنند، شاید در کوران تئاتر حرفه‌ای یا فعالیت‌های دیگر فرهنگی قرار گیرند، در هر جا، امیدوارم آنان ایده‌ها و تجربه‌های یک تئاتر فمینیستی را توشه‌ی راه خود کنند، راهی به سوی دنیای بزرگ که در آن تماس، تقابل و تحولات زندگی خود و زندگی زنان دیگر و نیز زندگی مردان، معنا پیدا می‌کند.»

نویسنده در این جا پیشنهاد می‌کند که زنان تشکیلات منسجمی در جهت انتقال اطلاعات مفید و همه‌جانبه در حیطه‌ی تئاتر - که کماکان در تسلط مردان است، حداقل در حد برنامه‌های

آموزش دانشگاهی - به وجود آورند.

کتاب همچنین مقدمه‌ای دارد با عنوان: «مراحل» در تئوری و عمل تئاتر فمینیستی، که در آن بنا به رسم مطالعات تئاتری که بر سه اصل: تاریخ، تئوری و عمل استوار است، به پیشینه‌ی تئاتر فمینیستی به لحاظ تاریخی و نظریه‌های، ارائه شده در زمینه‌های عملی و تئوری می‌پردازد. نویسنده معتقد است که فمینیستی کردن تئاتر یا تئاتر فمینیستی عمدتاً (نه منحصرأ) از درون دو حوزه‌ی تئوری نقد فمینیستی و اجرای فمینیستی، سر بر آورده و به تدریج شکل یافته است. مرحله‌ی آغازین تئاتر فمینیستی (سال‌های ۱۹۷۰ تا اوایل ۱۹۸۰)، بیشتر گسسته، در شکل اجراهای هپنینگ (Happening) فمینیستی، بیرون دانشگاه‌ها، نیز در اجرای نمایش‌های حرفه‌ای زنان در چارچوب «مبارزات آزادی بخش زنان» (سال‌های دهه‌ی ۱۹۷۰) بوده، در حالی که؛ تئوری نقد فمینیستی به تدریج درون دانشگاه‌ها رشد یافته است. نویسنده در ادامه، «مراحل» تعیین‌کننده‌ی تحولات تئوری و اجرایی تئاتر فمینیستی را بر شمرده و از آن به عنوان پیشینه‌ی متنی برای کار عملی بهره گرفته است.

همان‌گونه که ذکر شد کتاب دارای سه بخش، بخش اول آن، زنان در کارگاه، که از سه فصل با عناوین، راهنمایی‌های فمینیستی، آشنایی با بدن، آشنایی با صدا و ورود جنسیت تشکیل شده است، هر سه فصل به نوعی بر فعالیت زنان در کارگاه متمرکز است. اولین فصل آن به فمینیسم و اصول فمینیستی در پدید آوردن تئاتر دموکراتیک؛ مشارکت در نقش‌ها و تقسیم وظایف اختصاص یافته است. در فصل بعدی به جمع‌آوری ایده‌هایی برای آزاد کردن بدن، تمرکز و تمرین بدن و صدا می‌پردازد و سرانجام در آخرین فصل به جزئیات ایده‌های عملی برای کارگاه، با تاکید بر جنسیت اختصاص یافته است.

خانم آستون می‌نویسد «لازمه‌ی نوشتن، رعایت نظم در چیدمان بخش‌ها، فصل‌ها، قسمت‌ها، جملات، کلمات و جزئیات است. من برای متن خود به ساختارهای خطی پایبندم، مجبورم به هر حال ایده‌هایم را به گونه‌ای نظم دهم، اما این به معنای آن نیست که نمی‌توانم «نظم»‌های دیگر با آغاز دیگری داشته باشم. شما در کار کارگاهی آزادید «نظم»‌های دیگر با آغازهای دیگری برگزینید. جایی که شما برای آغاز انتخاب می‌کنید، قطعاً بر اساس نیاز و مسئله‌ی اصلی شماست. امکان دارد یک گروه از نمایشگران - غیر نمایشگران می‌خواهند تاکیدشان مشخصاً بر جنسیت باشد در این صورت ممکن است از فصل آخر این بخش شروع کنند، یا تنی چند از زنان نمایشگر با تجربه، علاقمندند برای اولین بار به عنوان یک گروه، دست به کار نمایشی شوند، شاید آن‌گاه بخواهند با موضوعاتی درباره‌ی نقش‌ها و تشکیلات شروع کنند. بنابراین نیاز شما نقطه شروع را مشخص می‌کند، حتی اگر انتهای کتاب باشد، یا ترکیبی از چند فصل، مهم آن که

Feminist Theatre Practice: A handbook

Elaine Aston

London and New York

۵۰۵

بتواند به پدید آمدن تئاتر فمینیستی کمک کند».

بخش دوم کتاب، متن‌های دراماتیک، مفهوم فمینیستی نیز دارای سه فصل با عنوان‌های، «تروویست فرهنگی»، «زمان گذشته، زمان حال و فعال کردن متن فمینیستی است، که هر سه درباره‌ی کار کردن از متن‌های دراماتیک با مفهوم فمینیستی است.

اولین فصل روش‌های فمینیستی برای کار کردن آثار نمایشی معتبر است. فصل دوم درباره‌ی کار کردن از روی رئالیسم در آثار نوشتاری زنان و در فصل آخر، این پرسش مطرح می‌شود که چه‌گونه اجرایی برای متن فمینیستی مناسب است.

الین آستون می‌گوید: «ممکن است غیر عادی به نظر برسد در کتابی مانند این، به نمایشنامه‌هایی که جایگاه شامخی کسب کرده‌اند، یا به نمایشی که با یک فرم دراماتیک بارز اجرا، کار شده است، حتی اگر زنان آن را نوشته باشند، توجه کنیم. به هر حال چنانچه ما روند اصلی تئاتر یا سیاست‌های فرم‌های تئاتری متداول را بررسی نکنیم، آنها را بدون چالش رها کرده‌ایم. من در بخش دوم توجه خاصی به فرم و ساختار کرده‌ام. این به دلیل آن نیست که من در جایگاه دفاع از ساختارگرایی هستم، بلکه بیش از آن، یعنی اگر بتوانیم یک ساختار را بشناسیم، متوجه خواهیم شد چه طور یک متن، ساخته و تدوین شده است، حالاست که ما می‌توانیم به «تجزیه»ی آن پردازیم، اجزایش را از یکدیگر جدا کنیم و مجدد آن را برای خود بسازیم. این

همان چیزی است که یک نمایشگر فمینیست، ممکن است احساس کند به آن احتیاج دارد، برای آن که در مقابل تسلط فرهنگی متن‌های «معتبر» مقاومت کند، در جاهای خالی رئالیستی گذشته بازی کند و حتی یک سبک زیبایی شناختی فمینیستی را بیابد و یک متن فمینیستی را فعال کند. بخش سوم کتاب، جنسیت و پدید آوردن پروژه‌ها همچنین دارای سه فصل است با عنوان‌های، خلق متن‌های نمایشی، بازنمایی زندگی و خویش را اجرا کنید.

نویسنده اشاره می‌کند به این که کار کردن بدون متن نمایشی چالشی هیجان‌انگیز و هم‌راهی وحشتناک برای تمرین تئاتر است. سفری ناشناخته، پر از مخاطره همراه با ترس، شور و شعف، انرژی، خلاقیت و خیلی دیگر از این‌ها، در پیش است. هنگامی که زنی بخواهد متنی را، از درون بدن خویش و با کلمات خویش پیدا کند، ابتدا باید بدن، واژه‌ها و اعتماد به نفس برای بیان آنها را بیابد؛ برای آن که دیده و شنیده شود. متن‌های در اختیار، کاراکتر و کلماتش را هم در اختیارمان قرار می‌دهد و اگر لازم ببینیم می‌توانیم پشت سر آنها هم پنهان شویم. خلق متن‌های خویش و در میان گذاشتن آن در اجرا، کار بسیار بزرگ و هیجان‌انگیز و یک عرض اندام اساسی برای زنان است.

الین آستون ادامه می‌دهد که با همه‌ی این اوصاف، آغاز کار به لحاظی سخت است. این یک سفر است که شما ترتیب خواهید داد. جایی که می‌روید، کاری که انجام می‌دهید، کسی و چیزی را که می‌بینید و بالاخره دیگرانی را که برای دیدن و مشارکت دعوت می‌کنید، همه بستگی به آن دارد که از کجا آمده‌اید و می‌خواهید به کجا سفر کنید، سفری خلاق، سیاسی، عاطفی و شخصی. نویسندگان در این جا از نقشه‌ای می‌گویند که قرار است در فصل‌های بعدی کتاب ارائه دهد که در آن از نمونه‌های موجود در مطالعات موردی مربوط به پروژه‌های معین خلاق، برای نشان دادن تمرین‌ها و ایده‌های عملی بیشتری که گروه باید در کوله بار سفرهای خلاق خود قرار دهند و به دنبال یافتن مسیرهای سفرشان باشند، استفاده می‌شود.

کتاب دارای پیوست‌های زیر است:

- ۱ - ساختن «خود»، که در آن از ما می‌خواهد با استفاده از نقشه‌هایی که ارائه کرده است، ماکتی به اندازه‌ی طبیعی اندام خود، از مقوا، کاغذ، سیم و مفتول و پارچه و متریال‌های دیگر بسازیم. ۲ - فهرست اصطلاحات تئوری فمینیستی ۳ - مشخصات افرادی که در حوزه‌ی تئاتر فمینیستی فعالیت می‌کنند و نامشان در کتاب آمده است. ۴ - یادداشت‌ها ۵ - کتابشناسی ۶ - نمایه